

HEURISTICKY KVALITNĚ ZPRACOVANÁ MONOGRAFIE O RAKOUSKÝCH DĚJINÁCH V OBDOBÍ 1918–1938

MIROSLAV ŠEPTÁK

První rakouská republika neměla dlouhého trvání. Vznikla na podzim 1918 jako jeden z nástupnických států habsburské monarchie, aby za necelých dvacet let existence zmizela z mapy Evropy v důsledku včlenění do Velkoněmecké říše. Její výzkum má v rakouské historiografii dlouhou tradici. Průlomovou stať k tomuto tématu, která se později dočkala samostatného vydání, publikoval v roce 1954 archivář Walter Goldinger.¹ Za dobu déle než šesti dekad přineslo historické bádání několik pozoruhodných výsledků.² Uvedené téma má i přes tuto skutečnost stále značný potenciál v podobě nepřeborného množství dokumentů uchovávaných ve veřejných a soukromých archivech v Rakousku i v zahraničí.

Nejnovější příspěvek o období 1918–1938 představuje monografie Lothara Höbelta. Profesorovi vídeňské univerzity je někdy předhazována názorová blízkost ke kontroverzní národně-konzervativní Svobodné straně Rakouska, nicméně odborníci by měli posuzovat spíše jeho vědecké kvality. Höbeltův profesní zájem sahá od raného novověku až po soudobé dějiny.³ Nespokojí se přitom, jako někteří

-
- 1 Goldinger, Walter: *Geschichtlicher Ablauf der Ereignisse in Österreich 1918–1945*. In: Heinrich Benedikt (ed.): *Geschichte der Republik Österreich*. Wien 1954, s. 15–288. V roce 1962 vyšla stať samostatně jako monografie Týž: *Geschichte der Republik Österreich*. Wien 1962. Toto vydání doplnil a upravil v roce 1992 rakouský historik Dieter Anton Binder. Srov. Binder, Dieter Anton – Goldinger, Walter: *Geschichte der Republik Österreich 1918–1938*. Wien – München 1992.
 - 2 Z množství syntéz o první republice patří k nejdůležitějším Weinzierl, Erika – Skalnik, Kurt (ed.): *Österreich 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik*, 2 Bde. Graz – Wien – Köln 1983; Hanisch, Ernst: *Der lange Schatten des Staates. Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert*. Wien 1994; Steininger, Rolf – Gehler, Michael (ed.): *Österreich im 20. Jahrhundert*, Bd. 1, *Von der Monarchie bis zum Zweiten Weltkrieg*. Wien – Graz – Köln 1997; Berger, Peter: *Kurze Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert*. Wien 2007, s. 54–190. Pelinka, Anton: *Die gescheiterte Republik. Kultur und Politik in Österreich 1918–1938*. Wien – Graz – Köln 2017.
 - 3 Z nejdůležitějších publikací Lothara Höbelta srov. Höbelt, Lothar: *Die britische Appeasement-Politik: Entspannung und Nachrüstung 1937–1939*. Wien 1983; Týž, Kornblume und Kaisradler: *Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882–1918*. Wien 1992; Týž: *Von der Vierten Partei zur Dritten Kraft. Die Geschichte des VdU*. Graz 1999; Týž: *Defiant Populist*. Jörg

jeho kolegové s pouhým kompilačním rázem svých prací, nýbrž pravidelně navštěvuje archivy a může tak vycházet z nevydaných pramenů.

Autor rozdělil recenzovanou knihu do pěti kapitol. V první se zabývá geografickými a ekonomickými předpoklady alpské republiky. Neopomíná ani důležitou otázku anšlusu, ani tehdejší diskusí o životaschopnosti „zbytkového“ Rakouska. Upozorňuje přitom na spíše iracionální a emociální východisko těchto debat, kterým nahrávala i neexistence rakouské státní a národní identity.

Hlavním politickým proudům věnoval autor druhou kapitolu. Vychází přitom z dnes již klasického rozdělení rakouské politické scény provedené v roce 1954 historikem Adamem Wandruszkou.⁴ L. Höbelt pomocí využití nevydaných pramenů z provenience všech třech táborů (sociálně demokratického, křesťansko-konzervativního a nacionálně-liberálního) překročil obvyklý kompilační ráz a uvedl některá zajímavá a méně známá fakta. Například u sociálních demokratů upozornil na komplikovaný (a do určité míry dodnes přetrvávající) vztah Vídně a ostatních spolkových zemí (s. 72–76). U křesťanských socialistů zaujme poukaz na regionální názorové a ideologické rozdíly (s. 80–81). Na rozdíl od dosavadního bádání označuje poslance Franze Dinghofera za dlouholetého faktického lídra velkoněmců (s. 99).

Třetí kapitola pojednává o turbulentním období 1918–1931. Nejprve si všímá prvních poválečných let spojených s hyperinflací a hrozícím ekonomickým kolapsem Rakouska. Poté analyzuje postupnou vnitřní stabilizaci alpské republiky, přičemž nechává poutavě rozehrát různé soudobé politické hry související například s předvolební kampaní nebo s vytvořením vládní koalice. Autor nezapomíná ani na eskalaci vnitropolitického napětí a postupné vytrácení dialogu napříč politickým spektrem, které kulminovalo v červenci 1927 během krvavých událostí včetně požáru vídeňského Justičního paláce. Rostoucí konfliktní ovzduší rakouské vnitřní politiky dokumentoval i vzestup podpory autoritativního hnutí Heimwehr.

Důsledky Velké hospodářské krize se vinou jako pomyslná červená nit na pozadí událostí čtvrté kapitoly. Období 1931–1938 je v rakouských dějinách doslova nabitě událostmi a přináší hned několik zásadních předělů. Jednalo se především o kolaps parlamentní demokracie a postupné etablování autoritativního režimu i zánik samostatného Rakouska prostřednictvím anšlusu. L. Höbeltovi se i zde

Haider and the Politics of Austria. West Lafayette 2003; Týž: Landschaft und Politik im Sudetenland. Wien 2004; Týž: Ferdinand III. 1608–1657. Friedenskaiser wider Willen. Graz 2008; Týž: Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte. Wien 2009; Týž: Aufstieg und Fall des VdU. Briefe und Protokolle aus privaten Nachlässen 1948–1955. Wien 2015; Týž: „Stehen oder Fallen?“. Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. Wien – Köln – Weimar 2015; Týž: Von Nördlingen bis Jankau. Kaiserliche Strategie und Kriegführung 1634–1645. Wien 2016.

4 Wandruszka, Adam: Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen. In: Geschichte der Republik Österreich, ed. Heinrich Bendikt. Wien 1954, s. 291.

podářilo zajímavým způsobem přiblížit některé dosud méně známé či neznáme události vnitřní rakouské politiky. Například zdařile rozkrývá pozadí hlasování o tzv. lausannské půjčce v červenci 1932, kdy tehdejší rakouská vláda Engelberta Dollfusse s vypětím všech sil uhájila další existenci (s. 269–272). V této souvislosti jsou zajímavé některé pokusy rakouského kancléře nahradit zahraniční finanční pomoc úvěrem od nacistického Německa (s. 275).

V typologii rakouského autoritativního režimu nachází určité podobnosti s předešlými návrhy politických subjektů tzv. třetího tábora (s. 297–298). Osobně bych však v této souvislosti věnoval více pozornosti antidemokratickým tendencím křesťanských socialistů, patrným již koncem dvacátých let s ohledem na soudobé diskuse o reformě rakouské ústavy. Únorovou občanskou válku připisuje v souladu s dosavadním badáním zvýšené aktivitě Heimwehru a tlaku fašistické Itálie (s. 306–309). Následně neopomíná ani červencový pokus rakouských nacistů o puč končící vraždou kancléře Dollfusse. Závěr čtvrté kapitoly věnuje Schuschniggově éře a neúspěšnému lavírování Rakouska mezi Itálií a Německem i boji proti důsledkům ekonomické recese.

Pátou kapitolu L. Höbelt koncipoval ve smyslu zamyšlení nad příčinami zániku první rakouské republiky. Hodnotí ji jako provizorium, neboť podle jeho názoru v mnoha důležitých aspektech, například v ústavě nebo v ekonomice nepřišli představitelé politické elity s dlouhodobou strategií, nýbrž spíše s momentálním řešením situace (s. 363).

Nakladatelství Böhlau patří dlouhodobě k tomu nejlepšímu, co v rámci německy mluvících zemí vychází, a proto nepřekvapí výborná formální stránka monografie. Obálka knihy v tvrdé vazbě s malbou od Rudolfa Konopy zobrazující vyhlášení rakouské republiky v listopadu 1918 na první pohled pozitivně zaujme. V monografii nechybí fotografie a karikatury, přehledně a kvalitně zpracované grafy relevantních dat (například o vývoji voličské podpory jednotlivých politických stran). Knihu doplňují tabulky výsledků parlamentních voleb na spolkové a zemské úrovni i voleb do dělnických a zemědělských komor.

Za největší a jednoznačné pozitivum monografie považuji pečlivou heuristiku. Zvláště množství prostudovaných archivních dokumentů pokládám za mimořádné. L. Höbelt se nezalekl hlasů zpochybňující jeden z klasických postulátů historikova řemesla, tj. mapovat události tak, jak se ve skutečnosti staly. Rakouský historik zohlednil celkem 25 veřejných a soukromých archivů, přičemž neopomenul jak ty „tradiční“ (například Rakouský Státní archiv, Politický archiv Zahraničního úřadu), tak i méně „obvyklé“ (Archiv zámku Horn, Archiv Rothschildů, Londýn). Z hlediska dosavadního výzkumu pokládám za přínosné zohlednění materiálů z proveniencí všech třech hlavních politických proudů Rakouska. Absenci jednotného úložiště dokumentů hnutí Heimwehr kompenzoval studiem v mnoha osobních pozůstatostech jeho aktérů. Autor zohlednil rovněž velké množství vydaných pramenů a od-

borné literatury. Zároveň rakouský historik napsal text „svižným perem“. Řada v knize uvedených bonmotů a anekdot s někdy i sarkastickým podtextem přispívá vhodným způsobem k „osvěžení“ analyzovaných historických událostí. Čtenář je tak zdařile vtažen do víru pulzující minulosti.

L. Höbelt by neměl zapomínat na skutečnost, že po jeho knize mohou sáhnout také zájemci z řad široké veřejnosti, pro které nemusí být některé anglické nebo latinské výrazy srozumitelné. Nabízí se tedy připojit k nim vysvětlující poznámku nebo se slovním spojením typu „last not least“, „hic Rhodus, hic salta“ „quod erat demonstrandum“ raději vyhnout (s. 11, 13, 19, 63, 75, 90, 135, 137, 164, 198, 224, 229, 237, 260, 263, 265, 279 a 366). Na jiném místě monografie zase uvádí cizojazyčný citát v originálním znění, který v německém textu může působit rušivě (s. 13, 30, 137, 236, 278 a 286). Při analýze sporu mezi Německým Rakouskem a Československem o pohraniční území jižních Čech a Moravy absentuje zmínka o historické sounáležitosti těchto oblastí k někdejší Koruně české a nemalém strategickém významu pro Československo (s. 18–20). Rozhodně nesouhlasím s tvrzením, že Lánská smlouva uzavřená mezi Československem a Rakouskem v prosinci 1921 znamenala uznání československé anexe(!) Sudet (s. 162). Spolkovou vládu pod vedením Rudolfa Ramka nelze označit, na základě nejnovějšího výzkumu, za kabinet závislý na telefonických pokynech od význačného křesťanskosociálního politika Ignaze Seipela (s. 176).⁵ Během Hirtenberské aféry protestovala nejvíce proti podloudnému pašování zbraní přes Rakousko Malá dohoda, nicméně Československo zpravidla mírnilo někdy vyhrocený postoj Jugoslávie (s. 274).

I navzdory uvedeným výtkám považuji recenzovanou monografii za jednu z nejlepších o dějinách první rakouské republiky. Jak jsem již zmínil, autor provedl skutečně mimořádně obsáhlou heuristiku a (opět) jednou podal nezvratný důkaz o velkém potenciálu nevydaných pramenů, přistupuje-li badatel poctivě k jejich výzkumu. Kniha bezesporu posouvá znalosti rakouských dějin období 1918–1938 vpřed a měla by se tudíž zařadit mezi fundamentální práce těch, kteří chtějí seriózně poznat mnohdy klikatou minulost státu na jih od českých hranic.

Höbelt, Lothar: Die Erste Republik Österreich (1918–1938). Das Provisorium, Böhlau Verlag. Wien – Köln – Weimar 2018 (Schriftenreihe des Forschungsinstitutes für politisch-historische Studien der Dr.-Wilfried-Haslauer-Bibliothek, Band 64).

5 K tomu srov. Schausberger, Franz: Rudolf Ramek 1881–1941: Konsenskanzler im Österreich der Gegensätze. Wien – Köln – Weimar 2017.